

Колосовська Н.Д.

Миколаївське товариство аматорів природи: організація та напрямки діяльності (1908-1917) роки

Висвітлено дослідницьку, природоохоронну, науково-популяризаторську, просвітницьку діяльність Товариства на терені місцевих потреб краю. Дається оцінка внеску членів Товариства у розвиток науки, освіти, культури, краєзнавства.

На початку ХХ ст. в російській імперії помітно зросла кількість громадських наукових осередків, підвищилась їх активність. Ці дослідницькі об'єднання головну увагу приділяли вивченню місцевого краю, були багатогалузевими, об'єднували не тільки дослідників, а й широкі кола місцевої інтелігенції. Вони існували на громадські кошти або користувалися підтримкою земств.

Серед них важливе місце належить Миколаївському товариству аматорів природи (МТАмП), діяльність якого на початку ХХ ст., а саме у 1908-1917 рр., зробила вагомий внесок в освіту, науку і культуру Півдня України, у розвиток деяких галузей природознавства. Історія МТАмП є яскравою сторінкою в розвитку української культури на початку ХХ ст. Товариство протягом 10 років відіграло значну роль у науковому, суспільному і культурному житті Півдня України. Досвід МТАмП заслуговує ґрунтовного дослідження, що має на меті висвітлити не тільки історію організації і діяльності Товариства, але й його роль у здійсненні досліджень у біології, геології, фізиці, хімії, математиці, географії, етнографії та інших науках.

Швидкий розвиток Миколаєва в кінці ХІХ – на початку ХХ століття виявив велику потребу в розвитку освіти, культури, інтерес до наукових досліджень. Пробудження демократичних тенденцій у різних верствах суспільства і підвищення інтересу до наукових знань зумовили появу значної кількості нових добровільних асоціацій, в тому числі технічних, краєзнавчих, просвітницьких осередків. Склалася ситуація, коли важливу роль в накопиченні інтелектуального потенціалу стала відігравати наукова громадськість.

Ініціаторами створення Миколаївського товариства аматорів природи були вже відомі на той час в наукових колах ботанік П.В.Крижевський, геолог О.П.Сапожников і ще студент Київського політехнічного інституту, але з часом відомий природознавець О.А.Яната. Їх ідеї зустріли одностайну підтримку представників місцевої інтелігенції і вчених М.І.Фадєєва, К.О.Чернишова, Г.І.Веревського та ін., які були запрошені на приватне зібрання з приводу організації товариства [5].

Зібрання доручило П.В.Крижевському і О.П.Сапожникову виробити проект статуту

товариства. Після місячної роботи проект було складено, і в середині жовтня 1908 р. було затверджено 26 жовтня 1908 р. в залі міської думи відбулися перші Загальні збори, на котрих були присутні 54 особи, які побажали стати членами Миколаївського товариства аматорів природи [7].

На одному з перших засідань Правління Товариства 2 листопада 1908 р. його головою було обрано М.П.Леонтовича, секретарем О.П.Сапожникова і казначеєм М.С.Крижевську. На других загальних зборах були обрані кандидатами до членів Правління І.І.Грінченко, В.Г.Метельський і П.Ф.Павлов, членами ревізійної комісії Т.О.Баздирєв, Г.І.Веревський і Л.П.Гармашев. Через деякий час М.П.Леонтович відмовився від посади керівника і головою Товариства було обрано М.І.Фадєєва.

МТАмП достатньо активно розпочало свою діяльність. Через кожні два тижні, у недільні дні, регулярно відбувалися загальні збори, на яких заслуховувалися популярні і наукові доповіді. Декотрі виступи присвячувалися прикладному природознавству. Відразу було організовано 4 секції: зоології, ботаніки, фізики і геології. Заняття секцій відбувалися щотижня.

Протягом усієї діяльності Товариства його чисельний склад постійно змінювався. Однак кількісне зростання Товариства ще не свідчило про покращання його діяльності. Спочатку особисті наукові інтереси більшості його членів обмежувалися збором і первинною науковою обробкою матеріалів по зоології, ботаніці, геології, фізіології і медицині. Поступово все більшу роль в Товаристві починають відігравати професійні вчені. Поряд з О.А.Янатою, дійсними членами Товариства стали П.В.Крижевський, Г.І.Веревський, О.П.Сапожников, М.І.Фадєєв та інші.

Порівняно з першим роком свого існування МТАмП чисельно зросло, інколи більш ніж у три рази. Наприклад, у 1910 р. воно об'єднувало 257 членів.

Війна 1914 року зменшила активність і скоротила склад МТАмП, однак не зупинила його діяльності. Більше того, через певний період чисельність навіть почала зростати. Справжнім ударом виявився 1917 рік, і МТАмП вже не мало сил піднятися. І хоча О.А.Яната у 1918 р. закликав до відновлення діяльності Товариства, воно так і не змогло відновити свою діяльність.

До Товариства входили представники різних верств – від крупних державних чиновників до вчителів нижчих навчальних закладів, а також аматорів природи з пересічних громадян. Коло професій членів Товариства надзвичайно велике. Найбільші групи складали вчителі, медики, землекористувачі тощо. І хоча в кількісному відношенні фахівці-природознавці були в меншості, проте спектр їхніх інтересів був широким і саме вони визначали обличчя Товариства. Загалом склад членів Товариства за професіями був відносно постійним і

змінювався лише в окремих групах. А таких груп було багато – це педагоги, медики, природознавці, агрономи, інженери і техніки, зоологи, фізики і математики, ботаніки, юристи, земські службовці (статистики, землеміри, ветеринарні лікарі), хіміки, лісоводи, садоводи, геологи, географи, ґрунтознавці, землекористувачі, метеорологи, археологи, етнографи, історики.

Усі члени МТАмП переважно мешкали у місті, де функціонувало Товариство, але були і члени з периферії Херсонської губернії.

Аналіз динаміки професійного складу Товариства свідчить про те, що воно об'єднувало досить значну кількість місцевої інтелігенції, серед якої професійні вчені займали порівняну невелику, але дуже активну частку. Головна функція Товариства полягала у залученні місцевої інтелігенції для проведення спостережень природних явищ, організації збору первинних матеріалів для досліджень в галузі флористики, фауністики, метеорології, сільського господарства, геології, метеоритики і т.ін. Ще більше значення мала просвітницька діяльність серед широких верств населення, популяризація наукових досягнень, розповсюдження наукової методології на різні сфери діяльності.

До її входили спостереження за рослинами в одному з міських скверів. Ботанічна секція влаштувала показову ботанічну ділянку і вела спостереження на ній. Цей захід дозволив підняти питання про створення в Миколаєві Ботанічного саду.

У діяльності ботанічної секції переважали поодинокі питання, але разом з тим тут вперше були апробовані ботанічні програми та розробки О.А.Янати, які згодом увійшли в узагальнюючі його праці. Дослідження ботанічної секції, як і окремих ботаніків Товариства, підготовлені на багатій природознавчій основі і опубліковані в журналі «Природа», склали вагомий інформаційний масив, який, на жаль, не був в достатній мірі використаний наступними поколіннями ботаніків і тому становить значний інтерес для сучасних дослідників.

Досить жваво почала працювати у Товаристві секція зоології. Згодом вона поділилася на дві частини: шовківництва та орнітології. Праця орнітологічної секції (керівник Б.Л.Токарев) з кільцювання птахів була вшанована Російським товариством акліматизації тварин і рослин срібною медаллю. Але в цілому науковий доробок зоологів МТАмП був незначним. В Товаристві не було визначних особистостей зоологів.

Значне місце в Товаристві займали дослідження в галузі прикладної фізики, астрономії, метеорології. Вже на першому засіданні секції фізики було намічено влаштування метеорологічних спостережень та збору метеорологічної статистики в місті з метою ознайомлення його жителів та мешканців околиць із станом погоди: вологістю, атмосферним тиском, напрямками і силою вітру, температурою тощо. Члени секції займалися також

виготовленням найпростіших приладів з фізики для музею Товариства і народних шкіл.

З моменту організації Товариства його діяльність найтіснішим чином була зв'язана з вищими та середніми навчальними закладами. У цьому плані його діяльність завдяки активній участі в його роботі викладачів, які складали основне число його членів, отримала популярність та визнання на Півдні України, Товариство різнобічне сприяло навчальній і науково-дослідній діяльності навчальних закладів в галузі природничих наук, в першу чергу ботаніки, зоології, геології, фізики, хімії та математики.

Особлива увага в МТАмП приділялася розробці педагогічних проблем, методиці викладання окремих дисциплін, практичному здійсненню педагогічних ідей. Товариство підтримувало передові ідеї шкільної освіти, сприяло запровадженню активних методів викладання природознавства.

Серед широкого кола питань і проблем, які вирішувало МТАмП, значний інтерес представляє участь його членів у з'їздах природознавців та працівників сільського господарства, освітян, зокрема О.А.Янати, П.В.Крижевського, О.П.Сапожнікова та інших.

Миколаївське товариство аматорів природи відіграло особливу роль в об'єднанні того тонкого прошарку інтелігенції, яка прагнула нести культурно-просвітницькі ідеї у народні маси.

У Товаристві велася активна лекційна діяльність, в галузі природознавства найбільш популярними були лекції з геології, біології, астрономії, загального природознавства, ентомології, ботаніки, повітроплавання, математики, фізики, хімії тощо.

Соціально-економічні та гуманітарні напрямки популяризації діяльності Товариства включали лекції з питань політекономії, фабричного законодавства, кооперативного руху, педагогіки, історії літератури і мистецтва, психології, філософії, антропології, археології, етнографії.

Виклад наукових знань в популяризаційній діяльності Товариства поєднувався з використанням інших форм популяризації. В першу чергу, – це екскурсії в природу та в музеї, доповіді з природознавства на загальних зборах Товариства. Значне місце в екскурсійній діяльності займали проблеми охорони довкілля. Науково-екскурсійні дослідження Товариства сприяли організації виставок, поповненню музею. Велике значення у справі пропаганди досягнень науки у дореволюційній Україні мали підготовлені аматорами Миколаївщини показові виставки. МТАмП влаштовувало деякі з них, а також делегувало своїх членів на виставки до інших міст України і Росії.

З самого початку свого існування МТАмП згідно статуту створило власний музей, який постійно поповнювався, займався розробкою рекомендацій щодо використання мінеральних добрив в залежності від складу ґрунтів, питаннями дренажу полів і висушування боліт; визначав придатність місцевості

для риття артезіанських або інших колодязів; складав поради щодо розведення тих або інших культурних сортів рослин і порід тварин; збирання та використання лікарських рослин; визначав шкідливих і корисних комах краю тощо. Важливе місце в діяльності музею займав розгляд питань щодо розвитку промисловості краю; визначення характеру місцезнаходження корисних будівельних матеріалів.

Науково-популяризаційна робота Товариства набула великого розмаху і значення, отримала розвиток у різних формах. Завдяки значним зусиллям Товариства та широкого загалу інтелігенції міста вдалося на належному рівні організувати видавничу справу. Журнал «Природа» – це справжнє науково-просвітницьке видання з великим інформаційним масивом з питань природознавства та прикладних досліджень. Члени Товариства багато зробили для впровадження досягнень природознавства в навчальний процес, приділяючи значну увагу методологічним питанням освіти та її методикам.

Література.

15. Открытие Общества // Природа (Николаев). – 1910. – № 1. – С. 109-110.
16. Отчет Николаевского общества любителей природы за 1908/09 г. // Природа. – 1910. – № 1. – С. 110-111.
17. Природа. – 1910. – № 1. – С. 110.
18. Яната А.А. Николаев (Херсонской губернии) // Природа Украины. – 1911. – Вип. I. – С. 114-116.
19. Яната А.А. Ближайшая задача ботаников-любителей и специалистов // Украинская жизнь. – 1912. – № 6. – С. 120.